

TA'LIM TIZIMINI RIVOJLANTIRISHDA ONA TILI FANINING O'RNI VA O'ZBEK TILINING NUFUZI**SHOMURATOVA BARNO RAJABBOYEVNA**

*Qoraqalpog'iston respublikasi Amudaryo tumani MMTBga qarashli
33-sonli umumiy o'rta ta'lim maktabining
ona tili va adabiyot fani
o'qituvchisi*

Annotatsiya: Maqolada ona tili fanining o'qitilishida amaliy mashg'ulotlarning o'rni va o'quvchilarni ingliz tili va o'zbek tilini o'rganishdagi tafovut hamda ona tili faniga qiziqishni inobatga olish dolzarbligi haqida bayon etilgan.

Kalit so'zlar: PISA, kommunikativ, ko'nikma, fanlararo, o'zga tillar.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 29-apreldagi farmoniga muvofiq, Xalq ta'limi tizimini 2030- yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi tasdiqlandi va unda bir qancha maqsadli ko'rsatkichlarga erishish bo'yicha aniq mexanizmlar belgilandi. Misol tariqasida shuni ta'kidlash joizki, 2030- yilga borib o'quvchilar bilimni baholash bo'yicha PISA xalqaro dasturi reytingida O'zbekistonning jahondagi yetakchi mamlakatlar qatoridan joy egallashi maqsad qilib qo'yilgan. Buning uchun esa pedagoglar, ona tili va adabiyot o'qituvchilari zimmasiga yuklatilgan vazifalar talaygina: o'zbek tilining nufuzi, jahondagi o'rni, boshqa tillar bilan bemalol bellasha oladigan qirralarini ko'rsata olishi asosiy vazifadir. Avvalo, o'quvchini ona tili faniga qiziqtirish, unda fanga bo'lgan muhabbatni shakllantirish, ona tilining biz bilmagan sir - sinoatlarini ochishga o'rgatish va, eng muhimi, amalda bajarish kerak. Shu bilan birga,

Respublikamiz Prezidenti Sh. Mirziyoyevning "Erkin va farovon demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz" asari va "Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi" dan kelib chiqqan holda, bugungi kunda ona tili fanini o'qitishda turli zamonaviy metod va usullardan foydalanish, foydalanilayotgan metod va usullarning o'quvchilarga qay darajada samara berayotganini aniqlash hozirgi kunda muhim dolzarb ahamiyat kasb etadi. Ona tili fanini o'qitishdan maqsad - o'quvchilarda mustaqil ijodiy fikrlash qobiliyati, fikr mahsulini og'zaki hamda yozma shakllarda to'g'ri va ravon ifodalay olish ko'nikmalarini shakllantirishdan iborat. Afsuski, hozirgi kunda o'quvchilarda mustaqil fikrlash qobiliyati, adabiy til me'yoriga amal qilish va, eng asosiysi, fanga bo'lgan qiziqish susayib bormoqda hamda buni inkor qilib bo'lmaydi. Oxirgi yillarda ingliz, rus tillarini o'rganishga bo'lgan talab juda kuchli, bu, albatta, tobora jadal rivojlanib borayotgan jamiyat bilan bog'liq. Til bilgan yaxshi, ammo o'z ona tilisini mukammal bilmay turib boshqa tillarga mehr bilan qarash o'zbek

tilining nufuzini yanada pasayishiga olib kelyapti, nazarimda. O‘zbek xonadonlarining farzandini rus tili o‘rgatiladigan sinf yoki maktablarga qo‘yib bolani til o‘rganish bilan bog‘liq muammoga duch qilishyapti. Bola nutqida turli xil tildan foydalanish kuzatilyapti. O‘zga tillarni o‘rganib boshqa millat urf - odatlarini egallashga bo‘lgan ishtiyoq, taqlid qilish kabilar kuchaymoqda.

Pedagoglardan birinchi navbatda ona tilimizning jahondagi o‘rnini, nufuzini o‘quvchiga chuqur, juda chuqur singdirib, mehr uyg‘otib, sir - sinoatini o‘rgatib, boshqa tillar bilan bellasha oladigan qirralarini ko‘rsatib undan keyin o‘zga tillarni egallashdagi ehtiyoj nimadan iborat ekanligini tushuntira olish talab qilinadi. O‘quvchi yangilikka intiluvchan bo‘ladi. Har qanday fanni fanlararo bog‘lab o‘rgatish maqsadga muvofiq. O‘quvchini fanga qiziqtirish, avvalo, pedagogning bilimi, malakasi bo‘lsa, undan keyin dars jarayonida qo‘llay oladigan zamonaviy metod va innavatsion texnologiyalardir. Ona tili fani o‘quvchi-yoshlar bilimining asosiy poydevorini tashkil etish bilan birga ularning nutq boyligini ta‘minlashda ham muhim o‘rin egallaydi. Shiddat bilan rivojlanib borayotgan zamonda maktablarda ona tili va adabiyot fanining chuqurlashtirib o‘tilishini, sifatli dars mashg‘ulotlari olib borilishini, fanlararo bog‘lanishlarni kengroq ta‘minlashga alohida ahamiyat berilishini talab etmoqda. Shunday ekan maktablarda o‘quvchi-yoshlar qiziqishi, fanga moyilligi asosiy masaladir. Kelajak yoshlarimiz qiziqishlarini to‘g‘ri yo‘naltirish va amalaiyotga moslashtirish har bir pedagogning oldidagi mas‘uliyatli vazifadir. Bilim beramiz, o‘quvchi test ishlay oladi va nazariy savollarga ham javob beradi, ammo amaliy bajarib berishga kelganida hatto texnik qoidalarini ham nazariy bayon etadi, amaliy bajara olmasligi isbotlangan. Ayniqsa, ona tili darsligidagi keyingi yillar bir qancha tanqidga uchrab tog‘irlanib borilayotgan kamchiliklar o‘quvchining chalg‘ishiga olib kelmoqda. Ingliz tilidagi barcha darslik-qo‘llanmalar esa suratlar, turli usul va metodlar bilan til o‘rganishning yengil usuli orqali o‘quvchini o‘ziga jalb etadi. Har bir nazariy qoida amalda bajarilib ko‘rsatiladi. Bu har qanday o‘quvchini o‘ziga jalb qiladi va barcha darsliklarni suratlar bilan bezatilgan holda mavzuga doir metodlarga moslab chiqarilsa, maqsadga muvofiq bo‘lardi. Fanlarning o‘qitilishiga ijobiy ta‘sirlar ko‘rsatish uchun metodlarning o‘rni juda katta.

Hozirgi davrda ona tili fani bo‘yicha o‘quv dastur va rejalarni yangilash, o‘qitishni sifat va mazmun jihatdan yanada takomillashtirishga alohida e‘tibor qaratilmoqda. Maktab va akademik litsey til ta‘limi jarayoni bugungi kunda birinchi navbatda kommunikativ yondashuv xususiyatlarini o‘zida aks ettirmog‘i darkor. Kommunikativ yondashuvga ko‘ra nutq muayyan nutqiy maqsadni ro‘yobga chiqarish, kimgadir axborot berib, kimdandir axborot olish, kim bilandir fikr almashish asosida harakatga keltiriladi. Buning uchun yoshlar nutq o‘stirish mashqlari mobaynida muloqot madaniyatini o‘zlashtirishlari, suhbatdoshiga ta‘sir ko‘rsatish layoqatini egallashlari lozim. Shuningdek, ushbu yondashuvning talabiga ko‘ra maktab va

akademik litseyning o‘quvchilari ona tilini muomala-aralashuv taqozo etadigan, axborot olish ehtiyoji talab qiladigan darajada o‘rganishi va egallashi zarur, qolaversa, shu tilning chinakam sohibiga aylanishlari daralmas ommunikativ yondashuvning mazmun-mohiyati rus tili o‘qitish metodikasida yetarlicha o‘rganilgan.

Metodist-olim O.O.Xarchenko o‘z maqolasida bugungi rus tili darsliklari kommunikativ yondashuv asosida yaratilayotganligini uqtiradi va shunga ko‘ra ham ta’limning nutqiy (kommunikativ) yo‘nalganlik tamoyilini ajratilish lozimligini ta’kidlaydi. Bu esa darslik bilan o‘qituvchi ham, o‘quvchi ham cheklanib qolishini oldini oladi va o‘quvchi har bir fandan olgan bilim, malaka ko‘nikmalarini hayotda o‘zi mustaqil qo‘llay olish imkonini beradi. Hayotimizda ro‘y bergan, berayotgan va kelajakda ro‘y beradigan jamiki narsalarni mavzular kesimida hayotdan olib, hayotga bog‘lab amaliy isbotlab, amaliy ko‘rsatib tasavvur uyg‘otsak, yoshlar nafaqat ona tili va adabiyot fanlarida, balki boshqa fanlardan ham mantiqqa tayanib tasavvur hosil qiladilar. Ammo “Guruch kurmaksiz bo‘lmaydi” deganlaridek o‘quvchilar orasida hamma imkoniyat yaratilsa ham moyilligi bo‘lmaslari topiladi. Keyingi paytlarda bosqichma - bosqich rivojlanib borayotgan ta’lim sohasida aynan ona tili fanining oldiga qo‘yilgan asosiy maqsad o‘quvchi nutqini o‘stirishdan iborat. Aynan darsliklar ham so‘z boyligini oshirish bilan bog‘liq turli mashq va topshiriqlarga urg‘u bergan holda yaratilmoqda. Ya’ni so‘zlarning shakl va ma’no munosabati, iboralar ma’nodoshligi, o‘xshashligi, zid ma’nodlilik, arxaik va tarixiy so‘zlarning qo‘llanilishi, matn ustida ishlash kabi mavzular rangbarangligidan iborat. Ammo aksariyat o‘quvchilar bunday so‘zlarni nutqini o‘stirish maqsadida emas, test jarayoniga tayyorlanish uchungina ko‘r - ko‘rona yodlab olmoqda, xolos. O‘quvchilar nutqiga e’tibor bersak, ularda ko‘p hollarda parazit so‘zlarning ishlatilishini kuzatish mumkin, ya’ni haligi, nima edi, ok, good bay... va hokazo kabi.

Darslikda keltirilayotgan ibora - yu nutqqa oid turli so‘zlarning gap tarkibida qanday holda, qay maqsadda ishlatilishini tasavvur ham qila olmaydi. O‘quvchi nutqini o‘stiradigan holatlarning birinchisi, so‘z boyligining ko‘pligi bo‘lsa, keyingisi shu so‘zlarni gap tarkibida o‘z o‘rnida qo‘llab ravon, to‘g‘ri nutqni shakllantirishdir. Masalan, ona tili darslarida turli metodlardan: "Aqliy hujum", "FSMU", "Baliq skeleti", "Sarlavha bizdan, matni sizdan" va hokazolardan foydalaniladi hamda ayrim hollarda kutilgan natijaga erishish mumkin. Bu metodlarning ayrimlari qo‘llanilganda bir muddat o‘quvchi o‘ylashi uchun vaqt ham ajratiladi, ammo bu usullarning bari o‘quvchi nutqini to‘la shakllantirib bera olmasligi mumkin. Vaqt o‘tishi bilan bu metodlar eskirib o‘rniga yangi - yangi metodlar paydo bo‘lib boraveradi. O‘quvchiga monitor ekranlarida yoki ko‘rgazma sifatida (albatta, rivojlanib borayotgan mamlakatimiz maktablarida yaqin kelajakda har bir sinf xonalari zamonaviy jihozlanishiga, har bir sinf xonasida kompyuter, elektron doska bo‘lishiga ishonamiz) biror bir surat ko‘rsatilib o‘ylash uchun vaqt ajratilmay surat asosida matn tuzilish,

tuzayotgan matnida: har bir gap tarkibidagi soʻzlar takroriga yoʻl qoʻymaslik, faqat sinonimlaridan foydalanish, gaplarni tutilmay ravon tarzda tuzish, faqat oʻzbek tilidan foydalanish shart qilib qoʻyiladi. Bu holat bir martada natija bermasligi mumkin, ammo har darsda foydalanilsa, oʻquvchi nutqida ravonlik, oʻsish kuzatilishi aniq. Undan tashqari oʻquvchining eshitib tushunishini rivojlantirish uchun biror oʻzlari adabiyot darslarida oʻqigan badiiy asardan parcha eshittirilib, parchani oʻquvchidan xuddi oʻziday soʻzlab berish talab qilinsa, oʻquvchining nutqini oʻstirishda kutilgan natijaga erishish mumkin. Oʻquvchilarni bu metodlarda qiziqish uygʻotish uchun usullarni "Oʻylamay soʻyla", "Eshitganimday gapiraman" deb nomlash mumkin.

Xulosa oʻrnida shuni aytmoqchimanki, imkon qadar taʼlimga eng soʻnggi rusmdagi kompyuter jihozlari, maxsus sinfxonalar, uskunalari (plakatlar, elektron darsliklar virtual xona), zaruriy oʻquv vositalari va oʻz kasbini sevadigan fidoiy kadrlarni jalb etish hamda amaliy mashgʻulotlar uchun sinflar kesmida 15 tadan oshmagan holda guruhlarga boʻlib dars oʻtishni va dars soatlarini nazariy dars soatlaridan alohida soatlarga ajratgan holda oʻtilishini tavsiya qilaman, chunki oʻquvchi mustaqil xulosalash, amaliy bajarib koʻrish va hayotga tatbiq etish uchun bor bilimni amaliyotga toʻliq moslashtira olishi uchun vaqt kamdek goʻyo.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI:

1. Nishanova Z.T. Mustaqil ijodiy fikrlash. — T.: Fan. 2003.
2. Nishanova Z.T., Dismuxamedova Sh.A. va b. «Yosh davrlari va pedagogik psixologiya». — T.: Fan va texnologiyalar nashriyotining bosmaxonasi. 2013. - 344 b
3. Эльконин Д.Б., Давыдов В.В. Возрастные возможности усвоения знаний. - М: Просвещение, 1966. -442с
4. www.ziyonet.uz
5. Saviya.uz